

De toekomstige lerarenopleiding in Indonesië

1. Inleiding

Indonesië heeft een bevolking van 135 miljoen zielen. Jaarlijks groeit deze bevolking met 2%. Het merendeel woont op Java, dat een dichtheid heeft van 565 inwoners per km². De enorme uitgestrektheid van dit grote eilandrijk met ongeveer 6000 bewoonde eilanden gaat gepaard met een veelheid van verschillende culturen en talen. De problemen waarvoor de regering gesteld wordt zijn talloos en moeilijk. De pogingen tot politieke stabilisatie hebben een sterke centralisatie tot gevolg die de wapenspreuk – eenheid in verscheidenheid – geweld aandoet. De derde weg van Sukarno is reeds lang vervangen door een sterk Westers georiënteerd beleid. Er is een toenemende industrialisatie waarbij echter ook kleinschalige, arbeidsintensieve bedrijven een kans krijgen, de grondstoffenproductie neemt toe. De infrastructuur wordt verbeterd via wegenaanleg, aanleg van vliegvelden, huizenbouw, scholenbouw en oprichting van gezondheidscentra enz. De doelen van de ontwikkeling heten te zijn: het omhoog brengen van de levensstandaard van de hele bevolking en tegelijkertijd het leggen van een fundering voor de verdere ontwikkeling. Bij deze ontwikkeling maakt Indonesië gebruik van hulp uit het buitenland. Vooral de Wereldbank heeft er grote invloed op. Critische volgers van het beleid vrezen dat deze hulp het karakter heeft van neo-kolonialisme en veel minder de verbetering van de positie van de bevolking dient dan die van het internationale bedrijfsleven. Het Westers georiënteerde liberaal economisch klimaat vergroot de kloof tussen arm en rijk en maakt de economie recessiegevoelig. De recente rehabilitatie van Sukarno luidt wellicht een periode van verandering in die mogelijk leidt tot terugkeer naar een eigen en meer geëigende ontwikkeling. Ondanks de toename van de landbouwproductie van gemiddeld 4,5% per jaar stijgt de export niet en de kwaliteit neemt zelfs af. Er moet rijst worden geïmporteerd om de voedseltekorten te compenseren. Hoewel familyplanning in een sneller tempo dan werd verwacht voet aan de grond krijgt is en blijft het centrale probleem de overbevolking van Java. Door transmigraties streeft de regering naar het oplossen van de meest knellende situaties.

De regering claimt drie principes te volgen voor de ontwikkeling: economische dynamische nationale stabiliteit, hoge groeisnelheden (gemiddelde groei 7% per jaar!) en

spreiding van de resultaten der ontwikkeling over alle sectoren van de maatschappij. In het derde vijfjarenplan Repelita 3 (1979-1984) zal de nadruk komen te liggen op: het creëren van arbeidsplaatsen, voedselproductie, transmigratie, huisvesting, medische verzorging, *onderwijs* en steun voor de zwakken in de samenleving.

2. Het onderwijs in Indonesië

In de periode van 1950-1959 is het aantal universiteiten en hogescholen toegenomen van 4 tot 135. Het aantal studenten nam in die periode toe van 5200 tot 108000.

Het zal alleen al uit deze cijfers duidelijk zijn dat de Nederlandse erfenis ten enemale onvoldoende was om de problemen van het land inzake het onderwijs in kwantitatieve zin het hoofd te bieden. In het jaar 1940 slaagden 79 kandidaten voor het eindexamen van de middelbare school. Een dergelijk cijfer maakt duidelijk dat het voor de ontwikkeling nodige kader ontbrak en dat daarom ook ten aanzien van de kwaliteit van het onderwijs het land voor een schier onoplosbaar probleem stond en staat.

Er zijn 100.000 lagere scholen. Hoewel lager onderwijs verplicht is, is er in bepaalde gebieden veel absentisme. Er is gebrek aan voorzieningen. Er zijn te weinig schoolgebouwen, waardoor de bestaande gebouwen vaak door twee of meer schoolpopulaties worden gebruikt. Er is een schreeuwend gebrek aan zelfs de meest elementaire leermiddelen. Soms is de onderwijzer of de leraar de enige die voor een bepaald vak een boek bezit. Het basissalaris voor een leraar is een kwartje per lesuur. Via toeslagen wordt dit verhoogd tot 3 a 4 maal zoveel. Hoewel het moeilijk is een exacte indruk te krijgen van de juiste verdienste en de besteding daarvan en omdat ook sociale voorzieningen, huisvesting e.d. in een vergelijkijk dienen te worden betrokken wil men een juist oordeel kunnen vellen over de levensstandaard van collega's in Indonesië, één ding staat vast: de salariering van het onderwijzend personeel is dusdanig dat 'alleen gekken willen lesgeven'. M.a.w. je moet idealist zijn of weinig andere mogelijkheden hebben.

Veel docenten hebben twee of meer baantjes. Door zeer veel lessen te geven, waaronder liefst zoveel mogelijk privélessen, streven de docenten naar een aanvulling op het schamele inkomen. Door het onaantrekkelijke van een

loopbaan in het onderwijs is de kwaliteit van het docentenkorps zacht gezegd niet optimaal. Door het systeem van 'moonlighting' heeft de docent bovendien weinig tijd om zijn lessen goed voor te bereiden. Wat dit betekent bij een toch al vaak minimale vakkennis laat zich raden.

Alle case-studies van gegeven onderwijs schetsen een somber beeld. Eigen waarneming in een zevental scholen bevestigt de conclusie van onderzoekers. Onderwijs wordt gegeven aan grote klassen door docenten met weinig didactische scholing. Hulpmiddelen bijvoorbeeld ter visualisering ontbreken of worden onvoldoende benut. Het onderwijs is sterk verbaal en frontaal. Leerlingen leren parate kennis door opdreunen van voorgezegde begrippen. Het onderwijs is klassikaal en met individuele verschillen in tempo en begaafdheid wordt geen rekening gehouden. Jongens en meisjes zitten veelal apart. Verveling is zichtbaar. Gemaakt werk wordt onvoldoende of zelfs helemaal niet gecorrigeerd. Onderwijzers zijn soms zelf niet in staat goede berekeningen te maken, instrumenten te hanteren etc. Ook wordt vaak evident foute informatie overgedragen. De nadruk ligt op feitenkennis, ook in de centrale diagnostische toetsen. Lokalen zijn vaak onvoldoende van het lawaai in de omgeving afgeschermd. Het meubilair is soms ongeschikt om aan te kunnen werken. Ook is de beschikbare zit- en werkruimte nogal eens te klein.

Na de mislukte coup van 1965 heeft de regering d.m.v. vijfjarenplannen geprobeerd het land tot ontwikkeling te brengen en daarbij is uiteraard ook veel aandacht gegeven aan de verbetering van het onderwijs. In Repelita I, het eerste vijfjarenplan (1969-1974) is gestreefd naar vergroting van de capaciteit. Repelita II mikte op grotere relevantie van het onderwijs (nieuwe leerplannen o.a.) en grotere efficiëntie en effectiviteit. Repelita III is gericht op verbetering van de kwaliteit maar zal tevens het kwantitatieve aspect weer benadrukken.

Veranderingen zijn het laatste decennium reeds tot stand gekomen in het hele onderwijssysteem. In het leerplan wordt veel ruimte gegeven aan verplicht godsdienst-onderwijs en aan de nationale filosofie, Pancasila. Het grote tekort aan leerboeken ontstaan door het verwijderen van door communisten geschreven of geproduceerde boeken uit de klassen (ze mogen nog wel in bibliotheken worden geraadpleegd), tracht men op te heffen door een project van de Wereldbank.

Het beroepsonderwijs, dat als gevolg van het Nederlandse systeem onderontwikkeld was gebleven en een lage status had, wordt sterk bevorderd. Er wordt in een aantal experimenteerscholen zelfs gestreefd naar een integratie van beroeps- en academisch gericht onderwijs. Na een poging in het verleden tot kwaliteitsbewaking via uniforme centrale examens is nu het examen gedecentraliseerd. Wel zijn er voorgeschreven uniforme leerplannen met onvoldoende ruimte tot aanpassing aan regionale behoeften.

Iedere onderwijsgevende wordt verplicht zijn lessen schriftelijk voor te bereiden volgens een bepaalde procedure, die operationalisatie beoogt van de doelstellingen. Deze doelstellingen zijn nu ook gericht op vaardigheden en attitudes. Er zijn nieuwe leerplannen ontwikkeld die hierop aansluiten. In de praktijk komt van dit schriftelijk

voorbereiden weinig terecht. Wel is er verslaggeving achteraf van het gegeven onderwijs uit ontstaan.

Het hoger onderwijs is sterk georganiseerd via de zogenaamde consortia, welke voor verschillende vakgebieden het onderwijs coördineren. Deze consortia hebben een veel grotere invloed op het onderwijs dan bijv. de in de verte ermee vergelijkbare secties van de Academische Raad bij ons

2.1. Het onderwijssysteem

Hoewel het onderwijssysteem nog veel duidelijke trekken vertoont van het Nederlandse onderwijssysteem is na het basisonderwijs (als we even afzien van het beroepsonderwijs) maar één weg open, die van de lagere middelbare school. Deze driejarige onderbouw van het voortgezet onderwijs (SMP) is in dit opzicht meer vergelijkbaar met een middenschool dan met een van de bij ons bestaande schooltypen. Na de SMP die een hoog percentage drop-outs kent, gaat een gedeelte van de leerlingen, ruim een derde, door naar de SMA, de eveneens driejarige bovenbouw voor het voortgezet onderwijs. Het diploma van de SMA is voorwaarde voor toegang tot de universiteit. Deze school kent een toelatingsexamen. Ze kent na een algemeen leerplan voor het eerste semester een uitsplitsing in twee richtingen, IPA (science) en IPS (social studies). Parallel aan deze opleiding is er een driejarige onderwijzeropleiding, de SPG.

Voor de opleiding van leraren bestaat er naast de universiteit een speciaal opleidingsinstituut, de IKIP. De IKIP's zijn wel gelieerd aan de universiteiten. Sommige universiteiten bezitten een eigen afdeling of faculteit voor de leraaropleiding (FKG).

3. Vernieuwing van de docentenopleiding

Door een continue stroom van impulsen via wetgeving en via projecten streeft Indonesië naar meer en beter onderwijs. De regering heeft duidelijk begrepen dat de docenten in het veranderingsproces een sleutelpositie innemen en het succes of het falen voor een groot deel bepalen.

Het tekort aan gekwalificeerde leerkrachten is groot. In Cirebon, een flinke stad is voor de SMA één natuurkundeleraar beschikbaar die bovendien als hoofdvak niet natuurkunde had, maar wiskunde. In een stadje niet ver daar vandaan wordt natuurkunde gegeven door een leraar handenarbeid. De IKIP in Bandung leidt per jaar 60 natuurkundeleraars op, maar dit zouden er 80 moeten zijn. Naar schatting zullen in het lopende derde vijfjarenplan 91000 leraren voor de SMP moeten worden opgeleid en 46000 voor de SMA.

Kwantiteit, maar niet minder kwaliteit van het onderwijzend personeel zijn dus punten van zorg. Het zal duidelijk zijn dat omwille van de kwantiteit spoedopleidingen nodig zijn die onvoldoende kwaliteit garanderen. Door her-, bij- en nascholing zal de kwaliteit verbeterd moeten worden. In de afgelopen jaren zijn richtlijnen geformuleerd voor de herstructurering van de opleidingen. In het beleid zal o.a. worden gestreefd naar:

- een geïntegreerd systeem van opleidingen. Op den duur zullen alle onderwijsgevenden met uitzondering van de onderwijzers van de basisschool worden opgeleid door IKIP's;
- preservice en inservicetraining zullen worden geïntegreerd)
- afstemming van de kwantiteit op de behoefte;
- professionalisering van de opleiding. D.w.z. dat de opleiding gericht dient te zijn op de ontwikkeling van beroepsvaardigheden;
- voldoende scholing in vakkennis.

Veel aandacht wordt ook besteed aan het scheppen van een organisatorisch kader voor de gecoördineerde ontwikkeling van de opleiding en van het totale onderwijs. Daarbij worden plannen ontwikkeld voor recrutering en aanstelling van onderwijsgevenden, voor onderzoek en dienstverlening aan de gemeenschap en voor de benodigde faciliteiten. Behalve onderwijzend personeel zal ook een groot aantal mensen moeten worden opgeleid voor allerhande dienstverlenende functies binnen het onderwijssysteem (administratie, counseling, planning, research, leerplanontwikkeling etc.). Daarom zal in overeenstemming met het beleid van het ministerie de IKIP programma's moeten ontwikkelen die de basis vormen voor de beroepsopleiding

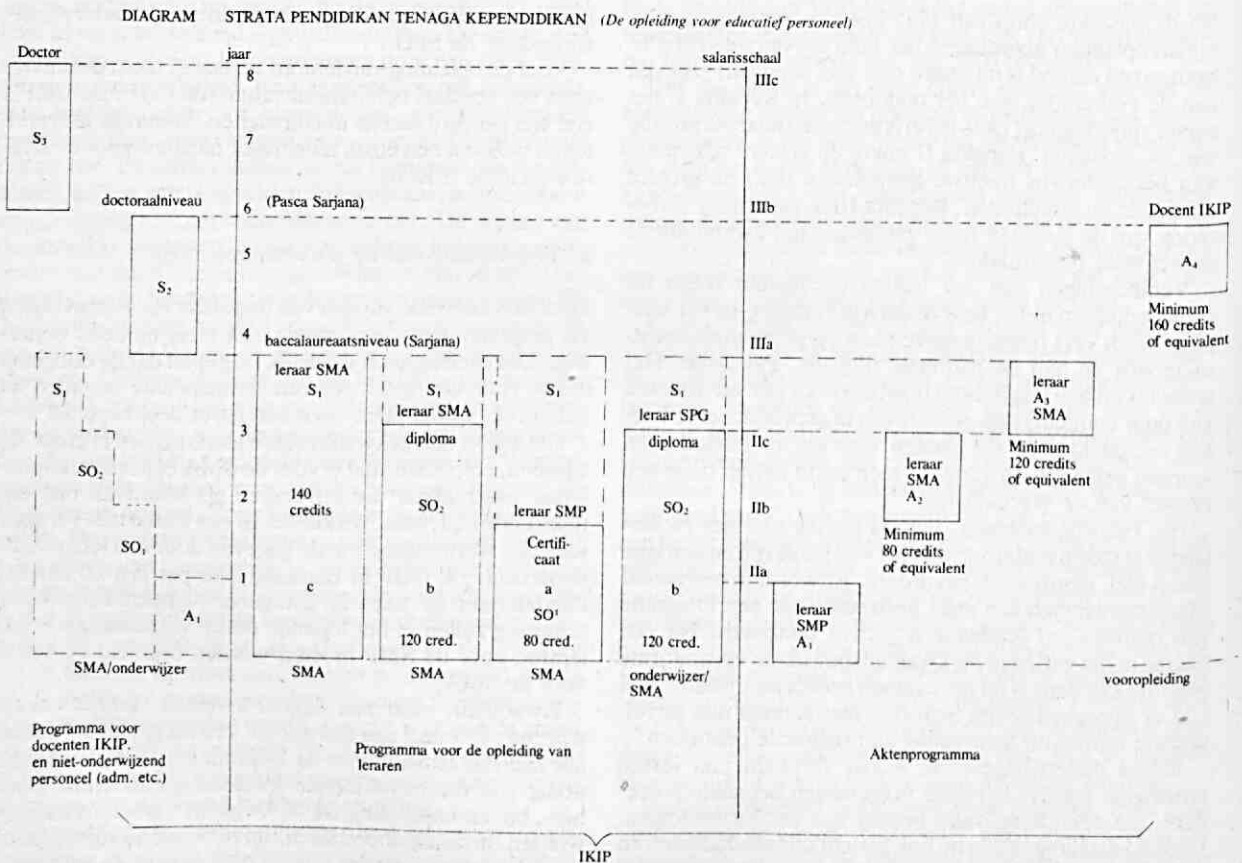
van zowel onderwijsgevenden als dienstverleners, met als gemeenschappelijke basis de onderwijstkunde.

In Fig. 1 is een overzicht gegeven van de toekomstige structuur van de lerarenopleiding aan de IKIP.

- Het normale opleidingsprogramma omvat:
- a) een 2 jarige opleiding voor het certificaat SO¹ voor docenten van SMP's (80 studiepunten);
 - b) een driejarige opleiding voor het certificaat SO² voor docenten van SMA's of SPG's (120 studiepunten);
 - c) een vierjarige opleiding tot Sarjana (baccalaureaat) voor docenten van SMA en evt. IKIP's (S¹, 140 studiepunten). Deze docenten zullen beter worden gesalarieerd dan SO² docenten. Ook zijn een postgraduate opleiding tot doctoraalniveau (S²) en daaropvolgend tot doctor (S³) mogelijk via tweejarige studies. Door deze laagde opbouw hoopt men aan de eisen van kwaliteit en kwantiteit te kunnen voldoen.

Voor niet onderwijzend personeel is er een vergelijkbaar programma, dat evenwel reeds vanaf het eerste jaar inhoudelijk verschilt, met uitzondering van een algemeen onderwijskundig gedeelte.

Parallel aan deze opleiding is er een *akteopleiding*. Na een

Figuur 1 Overzicht van de toekomstige structuur van de lerarenopleiding aan de IKIP.

studie van een jaar kan de student benoemd worden tot docent aan de SMP. De opleiding draagt het karakter van een spoedopleiding. Deze akte I omvat 40 studiepunten. Met als compensatie ervaring als leraar kan de aktenstudie worden voortgezet. Deze doorstroming kan leiden tot Akte II en III voor SMA-docenten (met verschil in salariëring voor II en III) en Akte IV voor docenten van IKIP's of vergelijkbare opleidingen. Ook horizontale overstap van het ene programma naar het andere is onder bepaalde voorwaarden mogelijk. Studenten die vanuit de akteopleiding naar het normale opleidingsprogramma overstappen zullen bijv. aan bepaalde academische eisen moeten voldoen die garanderen dat ze de studie met vrucht kunnen volgen. Ook bij verticale doorstroming worden aanvullende eisen gesteld. Zo mag de bezitter van het SO¹ certificaat (zie Fig. 1) slechts verder studeren na drie jaar onderwijspraktijk.

Hoewel de IKIP een specifieke lerarenopleiding is, zijn de onderdelen van de studie onvoldoende of in het geheel niet met elkaar geïntegreerd. Verschillende, vaak zonder voldoende onderling overleg werkende docenten zijn verantwoordelijk voor vakinhoudelijke, vakdidactische en algemeen onderwijskundige vorming. Zelfs het schoolpracticum, of wat daarvoor moet doorgaan, wordt vaak los van de andere elementen georganiseerd. Een ook in ons land overigens nog steeds bestaand verschijnsel. Het schoolpracticum, tot nu toe afhankelijk van vrijwillige medewerking van scholen, zal geregeld worden in de nieuwe opleiding als een gezamenlijke verantwoordelijkheid van IKIP en regionale bureau's van het departement. Studenten van de opleiding krijgen een garantie voor plaatsing, d.w.z. voor een benoeming als docent of voor een plaatsing in een vervolgopleiding.

4. De inhoud van de nieuwe lerarenopleiding

De inhoudelijke doelen voor het algemene gedeelte van de nieuwe lerarenopleiding zijn samengesteld door de zg. groep van 40 (zie hieronder). Ze zijn geformuleerd in termen van competenties en leerervaringen. Ze hebben betrekking op kennis van en vaardigheden met betrekking tot leermaterialen, het onderwijsleerproces in al z'n facetten, classroom management en het gebruik van media. Tezamen vormen ze een reeks 'eindtermen', vergelijkbaar met die welke bij ons de afgelopen jaren in het kader van herstructureringsplannen zijn samengesteld t.b.v. de universitaire lerarenopleiding, gebaseerd op het CULO-rapport. Er wordt momenteel hard gewerkt om deze richtlijnen, die zijn aanvaard door de curriculumcommissie, om te zetten in concrete programma's.

Wat het schoolpraktikum betreft gaan de gedachten in een richting van een vroegtijdige oriëntatie, geleidelijk uitgebouwd tot het geven van lessen, aanvankelijk met deeltaken onder sterke begeleiding en later met volledige verantwoordelijkheid voor het hele lesgebeuren.

4.1. Inservice training

De IKIP's is een belangrijke rol toebedacht bij het verder

vormen en op peil houden van de kennis en kunde der docenten. Nieuw verkregen kennis met betrekking tot onderwijs dient te worden doorgegeven. Nieuwe behoeften aan training als gevolg van veranderingen in het onderwijs of de maatschappij zullen moeten worden bevredigd. Docenten die na een spoedopleiding het veld zijn ingestuurd zullen moeten worden bijgeschoold.

Niet alleen zullen docenten in staat moeten worden gesteld om na enige jaren ervaring terug te keren naar de IKIP voor verdere scholing, ook zullen mogelijkheden moeten worden gecreëerd via correspondentie en massamedia, om docenten die niet zo makkelijk gemist kunnen worden toch verder te laten studeren.

4.2. P³ G. (Proyek Pengembangan Pendidikan Guru)

Op dit moment loopt in Indonesië een bijscholingsproject, waarbij de schrijver is betrokken als adviseur. Het project wordt gefinancierd door het Ministerie van Onderwijs en Cultuur met behulp van fondsen van de Wereldbank. De begeleiding is in handen van de IMTEC, een consultancy-organisatie die zetelt in Oslo.

Dit zogenaamde vijfde onderwijsproject (daarnaast zijn er projecten voor technisch- en landbouwonderwijs, voor onderwijs op het platteland etc.) heeft tot doel de kwaliteit van de lerarenopleiding in Indonesië te verbeteren. Het heeft dus alles te maken met de boven beschreven vernieuwing van de lerarenopleiding. Ook de kwantiteit verhogen behoort tot de doelstellingen en het zal duidelijk zijn dat er frictie kan ontstaan tussen beide doelen.

Begeleid en geleid door een Onderzoeks- en ontwikkelings-eenheid en een Implementatie-eenheid, beide van het Ministerie van Onderwijs, en geadviseerd en geïnstrueerd door een leerplancommissie hebben een 40-tal mensen in begin 1978 een begin gemaakt met de uitvoering van het nieuwe plan.

Deze groep van 40 (K-40) bestaande uit trainers van IKIP's en SPG's, leerplanontwikkelaars, vakgebied-coördinatoren (subject area managers) en institutionele planners in de verhouding 20:10:5:5 heeft via een programma van seminars en bezoeken aan Maleisië, Europa en Noord-Amerika de basis gelegd voor de bijscholing van alle docenten aan opleidingen voor onderwijzend personeel (IKIP's en SPG's). Deze mensen zijn ook betrokken bij het opstellen van nieuwe programma's voor de opleidingen.

Als vakgebieden zijn in het project vertegenwoordigd: onderwijskunde, talen, natuurwetenschappen, wiskunde en sociale wetenschappen.

Dit nationale team werd verantwoordelijk voor het opstellen van een trainingsprogramma voor bij- en herscholing van al hun collega's. De leerplanontwikkelaars kregen de taak de Leerplancommissie te assisteren bij het ontwikkelen van richtlijnen voor de nieuwe curricula van de opleidingen en bij de ontwikkeling van materialen daarvoor. Via de vakgebied-coördinatoren zijn ook relaties gelegd met de leerplanontwikkeling in de diverse vakken en via de institutionele planners met de organisatoren van de vernieuwing in de instituten.

Na de oriëntatie op lerarenopleiding in het buitenland

gedurende een aantal maanden werd een nieuw voorlopig leerplan voor de IKIP's gemaakt en een trainingscursus voorbereid en uitgevoerd voor een groep van 110 collega's. Samen met deze 110 collega's vormde daarna de groep van 40 een nieuwe groep (K-150). Deze groep kreeg vanaf december 1978 de taak de leerplannen voor de IKIP's verder te ontwikkelen en de docenten van een vijftiental IKIP's en een aantal SPG's te trainen.

In mei jl. werd de eerste workshop ter bijscholing van IKIP- en SPG-docenten in een tiental plaatsen, verspreid over Indonesië, gegeven. De volgende workshops zullen dit najaar van start gaan. De eerste workshop is inmiddels zorgvuldig geëvalueerd en het programma voor de volgende workshop is aanzienlijk veranderd op grond van de opgedane ervaringen.

4.3. De eerste workshop

Mijn bemoeienissen met het project als adviseur zijn beperkt gebleven tot de sectie natuurwetenschappen. Met de natuurwetenschappers onder de K-150 heb ik over het algemeen wat gunstiger ervaringen gehad dan mijn collega-consultants voor de andere vakgebieden met hun vakgenoten en daarom zijn mijn ervaringen niet geheel representatief voor het hele project. Bovendien heb ik in de tweede fase, die van de eerste workshop, slechts intensief met één van de vijf teams voor de natuurwetenschappen gewerkt, zodat mijn ervaringen zelfs niet maatgevend zijn voor dit vakgebied. Het team waarmee ik werkte was ongetwijfeld een van de beste, zo niet het beste team.

Het programma van de cursus bevatte algemene onderdelen voor alle secties zoals interactie-analyse, didactische analyse, diagnose van leerstoornissen, evaluatie, learning resource centra, microteaching e.d.

Als meer vakgebonden onderdelen kwamen op het programma voor: lesvoorbereiding, de hiërarchie in het leren, doelstellingen, benaderingen in het natuurwetenschappelijk onderwijs, analyse van begrippen, trends in het vakgebied, leermiddelen en hun ontwikkeling, laboratoriumactiviteiten, etc.

Uit deze opsomming mag blijken dat de nadruk lag op de beroepsvaardigheden en niet op vakkennis. Er werd consequent gestreefd naar een actief betrekken van de deelnemers in het leren. Geen lange uiteenzettingen of colleges, maar veel opdrachten en discussies. Een dergelijke aanpak vormt een tamelijk radicale breuk met bestaande opleidingspraktijken. Een klacht van de collegae consultants was dan ook dat herhaaldelijk de neiging bestreden moest worden om te gaan doceren over de onderwerpen. Bij de trainers van de natuurwetenschappen was die neiging minder sterk aanwezig.

Het zal duidelijk zijn dat een herscholing van een maand onvoldoende is voor een programma dat nagenoeg gelijk staat aan een initiële scholing in een geprofessionaliseerde opleiding. Het programma bleek dan ook sterk overladen. Er was onvoldoende tijd voor een goede vaardigheidstraining.

Bovendien speelde er een aantal problemen mee dat het effect van de cursus negatief beïnvloedde. Er is bijvoorbeeld een grote afstand tussen leraren aan een IKIP en aan

een SPG. Er is een sterke, cultureel bepaalde norm om de als hoger in maatschappelijke hiërarchie gekwalificeerde IKIP-docenten met veel respect te bejegenen, wat in een discussie tamelijk frustrerend werkt. Dan is er het weliswaar bekende, maar altijd onderschatte probleem van de gebrekkige vakkennis. De SPG-leraren voelen zich zo weinig competent op het vakgebied dat dit hun zelfvertrouwen aantast. Hun eerste behoefte is de opbouw van die competentie. Ze zijn dus minder gemotiveerd voor het opdoen van didactische kennis en voor training van vaardigheden van het beroep, omdat ze telkens weer ervaren dat hun, om daar met vrucht aan mee te kunnen doen, de nodige basis ontbreekt. Bij de toepassing komen ze telkens in problemen.

Tenslotte is er, ongetwijfeld mede als gevolg van de traditionele houding tegenover kennis, een grote behoefte om te discussieren over de juiste interpretaties van de nieuw geleerde begrippen ten koste van een kritische reflexie op de mogelijkheden en beperkingen van de toepassing ervan.

Op grond van de opgedane ervaringen in de eerste workshop is besloten in het vervolg sterker tegemoet te komen aan de behoefte van SPG-docenten om ook met het vak bezig te zijn. Dit betekent dat het trainersteam een zwaardere taak krijgt en meer onderdelen gescheiden zal geven voor de beide verschillende groepen in het project vertegenwoordigde leraren, dan in de eerste workshop. Bovendien heeft de ervaring geleerd dat de relatie tussen het vak en de onderwijskundige theorie zó nauw is dat het apart geven van algemene onderwerpen de eenheid van de cursus en de kwaliteit niet ten goede komt. Dat heeft tot gevoig gehad dat nagenoeg geen andere onderdelen meer samen met andere vakgebieden georganiseerd worden.

Tenslotte is ook het aantal onderwerpen gereduceerd. Ik verwacht evenwel, dat ook in de eerstkomende workshop de klacht van overlading door teveel onderwerpen nog wel gehoord zal worden.

5. Perspectief

Wat mag er van deze nascholing worden verwacht? Allereerst zal het resultaat afhankelijk zijn van de effecten op de programma's voor de opleidingen van onderwijsgevendens. Zullen de deelnemers, teruggekeerd in hun instituten nu streven naar het opstellen van programma's die het nieuw verworven reflecteren? In hoeverre zullen ze hun collega's die de cursus nog niet gevolgd hebben meekrijgen? In hoeverre zijn ze in staat om het geleerde om te zetten in verbeterde programma's? Zullen ze ruimte krijgen van hun superieuren om ingrijpende veranderingen tot stand te brengen? Zullen hun collega's mogen deelnemen aan volgende workshops? De IKIP's zijn even autonoom als onze universiteiten. Gebleken is al, dat een aantal docenten geen verlof kreeg om mee te doen. Aangenomen, dat op veel IKIP's en SPG's hetzelfde gebeurt als wat ik meemaakte in de IKIP Bandung waar het team voor de natuurwetenschappen enthousiast aan het plannen maken ging voor geïntegreerde cursussen, dan zal, als de ontwik-

keling verder gunstig verloopt, de toekomstige leraar beter worden opgeleid.

Wat zal er gebeuren als deze beter voorbereide leraar straks in de school komt? Zal hij zich spoedig schikken in het traditionele patroon? Zal hij net als zijn collega's 'lesboer' worden om het hoofd boven water te kunnen houden? Zal hij werkelijk zoveel beter zijn voorbereid of schiet zijn vak kennis tekort?

Meer van zulke vragen zijn te formuleren. Er moet aan vele voorwaarden worden voldaan en er is reden voor de nodige twijfel. Veel zal afhangen van de overige onderwijsvernieuwingen.

Er is een aantal samenhangende projecten aan de gang. De coördinatie laat echter nog al eens te wensen over. Veel zal ook afhangen van de samenhang van allerlei maatregelen. De leiders van het project zijn zich zeker van een aantal randvoorwaarden bewust. Zo heeft men zich bij voorbaat verzekerd van de medewerking van de rectoren van de IKIP's. De organisatie van deze instituten is evengoed voorwerp van hervorming als het gegeven onderwijs. Evaluators houden allerlei condities en effecten in de gaten.

Het zal boeiend zijn om na te gaan hoe het vernieuwingsproces verloopt. Pessimisten verwachten dat de effecten pas zichtbaar zullen zijn over vijftientig jaar. De afloop is in hoge mate onvoorspelbaar.

Wie als adviseur bij zo'n project wordt betrokken komt voor de vraag te staan of hij er goed aan doet aan zo'n project mee te werken. Is dit wat het land nodig heeft? Waar zal het toe leiden? Het is zeker niet eenvoudig op de vraag een duidelijk antwoord te vinden. Tasten de veranderingen bestaande cultuurpatronen aan? Gaan er waardevolle zaken verloren? In hoeverre vormt het project een bijdrage aan een verwestering van de maatschappij? Er is zeker de mogelijkheid van een technologische benadering van onderwijs als gevolg van de vernieuwingen, d.w.z. te veel gericht op deskundigheid, te weinig op vorming.

Anderzijds is er echter evenzeer een emancipatorische tendens. Het betrekken van de leerling in het leerproces d.m.v. actieve kennisverwerving zal kunnen leiden tot een kritische houding tegenover kennis en tot het vroeg zelfstandig leren nemen van beslissingen.

Sommige trainers stellen zichzelf en soms anderen duidelijk de vraag naar de politieke effecten van hun pogingen tot onderwijsvernieuwing. Zoveel is zeker, het traditionele onderwijs is onvoldoende in staat een zinvolle bijdrage te leveren aan welke ontwikkeling dan ook. De grote problemen waarvoor het land staat dwingen tot verandering.

Dat deze ontwikkeling dilemma's veroorzaakt is ook duidelijk. Traditionele verhoudingen zullen doorbroken worden. Culturele erfenissen zullen worden bedreigd. Te hopen valt dat de onderwijsvernieuwing voldoende emancipatie teweeg zal brengen om de bevolking van Indonesië zelf te laten beslissen over haar toekomst. De wil om daarbij voortdurend de erfenis van het verleden, de eigen waarden, te waarderen is merkbaar aanwezig.

N. A. van der Cingel

Literatuur

- Djalil, A., C. Maugindaan, A. Suryadi, J. Widaretna, K. Wihardil, B. Young, *Indonesian primary schools. A study in depth*. Jakarta, Dep. P. dan K. 1979.
- IMTEC, Oslo, *Teacher Education Project Indonesia*. English summaries of key documents produced in Jakarta, July to August 1978.
- Raka Joni, T., *Pengembangan Kurikulum IKIP / FIP / FKg*. PIU Cabang II, Bandung, 1979.
- Renique, Chiel, *IMTEC 1, 2 en 3*. Weekblad voor leraren bij voortgezet onderwijs, 1979, 27, 30 en 40.
- Tisna Amidjaja, D. A., *A design for reform of the training system for educational manpower in Indonesia*. Jakarta, Dep. P. dan K. 1978.